IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 23 Issue 01 AVGUST 2026

BUDJET TASHKILOTLARIDA MOLIYAVIY HISOBOTLARNI TUZISH VA TAQDIM QILISH TARTIBINI TAKOMILLASHTIRISH

Olimjonova Moxira Akmal qizi
O'zbekiston Respublikasi
Bank-moliya akademiyasi 2-kurs tinglovchisi
E-mail: mokhiraolimjonova@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.21876408

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada O'zbekistonda budjet tashkilotlarida moliyaviy hisobotlarni tuzish va taqdim etishning amaldagi huquqiy, uslubiy va axborot tizimi tahlil qilinadi. Tadqiqotda budjet hisobining milliy standartlari, budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobini yuritish bo'yicha yo'riqnoma, 2024–2026-yillardagi rasmiy ma'lumotlar hamda davlat sektori moliyaviy hisobotlari sifatiga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar o'rganildi. Tahlil natijalariga ko'ra, amaldagi tizimda hisobot shakllarining ko'pligi, ma'lumotlarning turli axborot tizimlarida takroran shakllantirilishi, hisob siyosatining yetarli darajada standartlashtirilmaganligi, aktiv va majburiyatlarni baholashdagi tafovutlar, izohli ma'lumotlarning cheklanganligi hamda hisobotlarni konsolidatsiya qilishda qo'lda bajariladigan operatsiyalar mavjudligi aniqlandi.
Kalit so'zlar: budjet tashkiloti, moliyaviy hisobot, budjet hisobi, hisob siyosati, konsolidatsiya, ichki nazorat, raqamlashtirish, IPSAS, shaffoflik, hisobdorlik.

ABSTRACT. This article examines the current legal, methodological and information framework for the preparation and submission of financial statements by budgetary organizations in Uzbekistan. The study reviews national public-sector accounting standards, official regulations, government data for 2024–2026, and recent academic evidence on public-sector financial reporting quality. The analysis identifies several persistent issues: duplication of reporting forms, fragmented information systems, insufficiently standardized accounting policies, inconsistencies in asset and liability measurement, limited explanatory disclosures, and manual procedures in consolidation. The paper proposes an integrated digital reporting architecture, automated validation rules, electronic accounting policies, risk-based internal control, reconciliation of budget execution and financial reporting data, and a gradual convergence with IPSAS principles.
Keywords: budgetary organization, financial statements, public-sector accounting, accounting policy, consolidation, internal control, digitalization, IPSAS, transparency, accountability.

KIRISH

Budjet tashkilotlari davlatning ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy himoya, madaniyat, ilm-fan va boshqaruv kabi asosiy funksiyalarini amalga oshiradi. Ushbu tashkilotlar faoliyatining moliyaviy natijalari va ularga ajratilgan budjet mablag'laridan foydalanish holati moliyaviy hisobotlarda aks ettiriladi. Shu sababli hisobotlar faqat buxgalteriya hujjati emas, balki davlat mablag'larining qonuniy, maqsadli va samarali sarflanishi ustidan nazorat, boshqaruv qarorlarini qabul qilish va jamoatchilikka hisobdorlikni ta'minlash vositasidir.

O'zbekiston Respublikasi Davlat budjetining 2024-yil birinchi yarim yillik ijrosi bo'yicha jami xarajatlar 149,8 trln so'mni, shundan ijtimoiy sohalarga yo'naltirilgan xarajatlar 74,1 trln so'mni tashkil etgan. Shu davrda davlat budjetidan 15,351 trln so'm subsidiyalar ajratilgan.

Mazkur ko‘lamdagi davlat resurslari bo‘yicha ishonchli, to‘liq va tezkor moliyaviy axborot shakllantirish budjet tashkilotlarining hisob va hisobot tizimiga yuqori talab qo‘yadi.

Budjet tashkilotlari moliyaviy hisobotlarining amaldagi tartibi O‘zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi, “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonun, budjet hisobi standartlari, Budjet hisobotining 3-son standarti hamda budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to‘g‘risidagi yo‘riqnoma bilan tartibga solinadi. 3-son Budjet hisobi standarti yillik hisobotlarni kelgusi yilning 1-yanvar holatiga, choraklik hisobotlarni esa 1-aprel, 1-iyul va 1-oktabr holatiga tuzishni belgilaydi. Hisobot shakllari Bosh jurnal kitobi va boshqa hisob registrlari ma’lumotlari asosida shakllantiriladi.

2025-yilda Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan budjet tashkilotlarida hisob siyosatini ishlab chiqish bo‘yicha maxsus seminar o‘tkazilgani, 2025-yilda Hisob palatasi tomonidan IPSAS asosida tuzilgan moliyaviy hisobotlar bo‘yicha ilk moliyaviy audit amalga oshirilgani va 2025–2030-yillarga mo‘ljallangan davlat moliyasini boshqarish strategiyasi doirasida hisobot hamda davlat moliya statistikasi tizimini takomillashtirish ishlari olib borilgani bu sohada yangi bosqich boshlanganini ko‘rsatadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda davlat sektori moliyaviy hisobotining sifati ishonchlilik, to‘liqlik, o‘z vaqtida taqdim etish, taqqoslanuvchanlik va qaror qabul qilish uchun foydalilik mezonlari bilan baholanadi. Cuadrado-Ballesteros va Bisogno 33 ta OECD mamlakati misolida hisoblash usuliga asoslangan davlat sektori hisoboti va IPSASga yaqinlashish boshqaruv sifati, hisobdorlik, davlat samaradorligi va korrupsiyani nazorat qilish ko‘rsatkichlari bilan ijobiy bog‘liqligini ko‘rsatgan.

Ouda davlat sektorida hisoblash usuliga o‘tish faqat hisob yozuvlarini o‘zgartirish emas, balki aktivlar, majburiyatlar, daromadlar va xarajatlarni boshqarish, axborot tizimlarini moslashtirish hamda xodimlarning malakasini oshirishni talab qiladigan kompleks islohot ekanini asoslaydi. Ushbu xulosa O‘zbekiston uchun ham dolzarb, chunki budjet ijrosi haqidagi kassa ma’lumotlari bilan moliyaviy holat haqidagi hisoblash usulidagi ma’lumotlarni uyg‘unlashtirish zarur.

Marota va Johari IPSASga yaqinlashish davlat sektorida axborot assimetriyasini kamaytirishi, taqqoslanuvchanlik va hisobdorlikni oshirishi mumkinligini qayd etadi. Biroq ular kadrlar tayyorlash, axborot tizimlarini yangilash va milliy sharoitga moslashtirish xarajatlarini asosiy to‘siqlar sifatida ko‘rsatadi.

Khalaf IPSAS 24 talablariga muvofiq budjet va amaldagi ko‘rsatkichlarni moliyaviy hisobotlarda qiyosiy taqdim etish budjet intizomi, og‘ishlarni tahlil qilish va boshqaruv qarorlarining sifatini oshirishini ko‘rsatgan. Bu yondashuv budjet tashkilotlari hisobotlarida tasdiqlangan smeta, aniqlashtirilgan reja va amaldagi ijroni yagona mantiqda ochib berish zarurligini tasdiqlaydi.

Empirik tadqiqotlar ichki nazorat, audit qo‘mitasi, xodimlar malakasi va IPSAS talablari moliyaviy hisobot sifatining muhim determinantlari ekanini ko‘rsatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda normativ-huquqiy tahlil, tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, kontent-tahlil va mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Normativ-huquqiy tahlilda budjet hisobini tartibga soluvchi qonunlar, standartlar va yo‘riqnomalar o‘rganildi. Tizimli yondashuv moliyaviy hisobot jarayonini boshlang‘ich hujjatdan tortib, hisob registrlari, hisobot shakllari, ichki nazorat, konsolidatsiya va taqdim etishgacha bo‘lgan yagona sikl sifatida baholash imkonini berdi.

Empirik asos sifatida O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining 2024-yil budjet ijrosi ma’lumotlari, 2025–2026-yillardagi rasmiy axborotlar, Hisob palatasi materiallari

va budjet hisobi bo‘yicha amaldagi normativ hujjatlar qo‘llanildi. Ilmiy xulosalar 2020–2025-yillarda chop etilgan davlat sektori moliyaviy hisoboti, IPSAS, ichki nazorat, hisobotlarning o‘z vaqtida taqdim etilishi va xodimlar malakasiga oid tadqiqotlar bilan qiyoslandi.

Tahlil mezonlari quyidagicha belgilandi: hisobotning ishonchliligi, to‘liqligi, o‘z vaqtida taqdim etilishi, taqqoslanuvchanligi, izohli ma’lumotlar sifati, konsolidatsiya darajasi, axborot tizimlari integratsiyasi, ichki nazorat samaradorligi va foydalanuvchilar uchun qulayligi.

Asosiy va tahliliy qism

Budjet tashkilotlarida moliyaviy hisobotlarni tuzish jarayoni, avvalo, boshlang‘ich hujjatlarni rasmiylashtirish, ularni hisob registrlarida qayd etish, inventarizatsiya natijalarini aks ettirish, debitor va kreditor qarzdorliklarni solishtirish, budjet va budjetdan tashqari mablag‘lar harakatini umumlashtirish hamda tasdiqlangan shakllar bo‘yicha hisobot tuzishni o‘z ichiga oladi. Amaldagi tartibda Bosh jurnal kitobi va boshqa registrlar hisobotning asosiy axborot manbai hisoblanadi.

Birinchi muammo — hisobot va hisob registrlarining ayrim hollarda bir nechta axborot tizimida parallel yuritilishidir. Bir xil operatsiya g‘aznachilik tizimi, buxgalteriya dasturi, ichki elektron jadval va yuqori turuvchi tashkilotning alohida shaklida takroran aks ettirilishi mumkin. Bu mehnat sarfini oshiradi, ma’lumotlar o‘rtasida tafovut paydo bo‘lishiga va inson omili bilan bog‘liq xatolarga sabab bo‘ladi. Yagona ma’lumotlar arxitekturasi bo‘lmasa, avtomatik konsolidatsiya va real vaqt monitoringi to‘liq ishlamaydi.

Ikkinchi muammo — hisob siyosatining tashkilotlar kesimida bir xil talqin qilinmasligidir. Aktivlarni tan olish, foydali xizmat muddatini belgilash, amortizatsiya, inventarizatsiya farqlarini aks ettirish, debitor qarzdorlikni tasniflash, kelgusi davr xarajatlari va shartli majburiyatlar bo‘yicha amaliyot turlicha bo‘lishi mumkin. 2025-yilda budjet tashkilotlarida hisob siyosatini ishlab chiqish bo‘yicha maxsus seminar o‘tkazilgani ushbu masalaning amaliy ahamiyatini tasdiqlaydi.

Uchinchi muammo — hisobotlarning ko‘proq nazorat organlari uchun tuzilishi, boshqaruv qarorlari uchun tahliliy imkoniyati esa cheklanganligidir. Moliyaviy hisobotda faqat qoldiq va aylanmalar emas, balki budjet rejasidan og‘ish, aktivlardan foydalanish samaradorligi, muddati o‘tgan qarzdorlik, shartnoma majburiyatlari va moliyaviy xavflar ham ochib berilishi lozim. IPSAS 24 yondashuvi budjet va amaldagi ko‘rsatkichlarni qiyosiy taqdim etishga alohida urg‘u beradi.

To‘rtinchi muammo — konsolidatsiya jarayonida tashkilotlararo operatsiyalarni chiqarib tashlash, bir xil tasnif va hisob siyosatini qo‘llash, hisobotlararo nazoratlarni bajarishning murakkabligidir. Yuqori turuvchi organ o‘z tizimidagi o‘nlab yoki yuzlab tashkilot hisobotlarini jamlaydi. Agar ma’lumotlar formatlari va analitik kodlar bir xil bo‘lmasa, qo‘lda tuzatishlar ko‘payadi va yakuniy hisobot muddatiga ta’sir qiladi.

Beshinchi muammo — izohli ma’lumotlarning yetarli darajada rivojlanmaganligidir. Foydalanuvchi uchun moliyaviy holatning sabablarini tushuntiruvchi hisob siyosati, muhim baholashlar, aktivlar harakati, muddati o‘tgan qarzdorlik, sud da’volari, kafolatlar, ijara majburiyatlari va keyingi hodisalar haqidagi izohlar muhimdir. Faqat shakllardagi raqamlar tashkilotning moliyaviy holatini to‘liq tushuntirib bera olmaydi.

Oltinchi muammo — ichki nazoratning ko‘p hollarda operatsiya sodir bo‘lganidan keyingi tekshiruvga yo‘naltirilganligidir. Zamonaviy tizimda esa nazorat operatsiya kiritilayotgan paytda ishlashi, budjet tasnifi, limit, kontragent, shartnoma, to‘lov muddati va hujjatlar to‘liqligi bo‘yicha avtomatik ogohlantirish berishi kerak. Bu xatolarni hisobot tuzish bosqichida emas, ularning paydo bo‘lish vaqtida oldini olish imkonini beradi.

1-jadval

Budjet tashkilotlari moliyaviy hisobot tizimidagi muammolar va takomillashtirish yo‘nalishlari

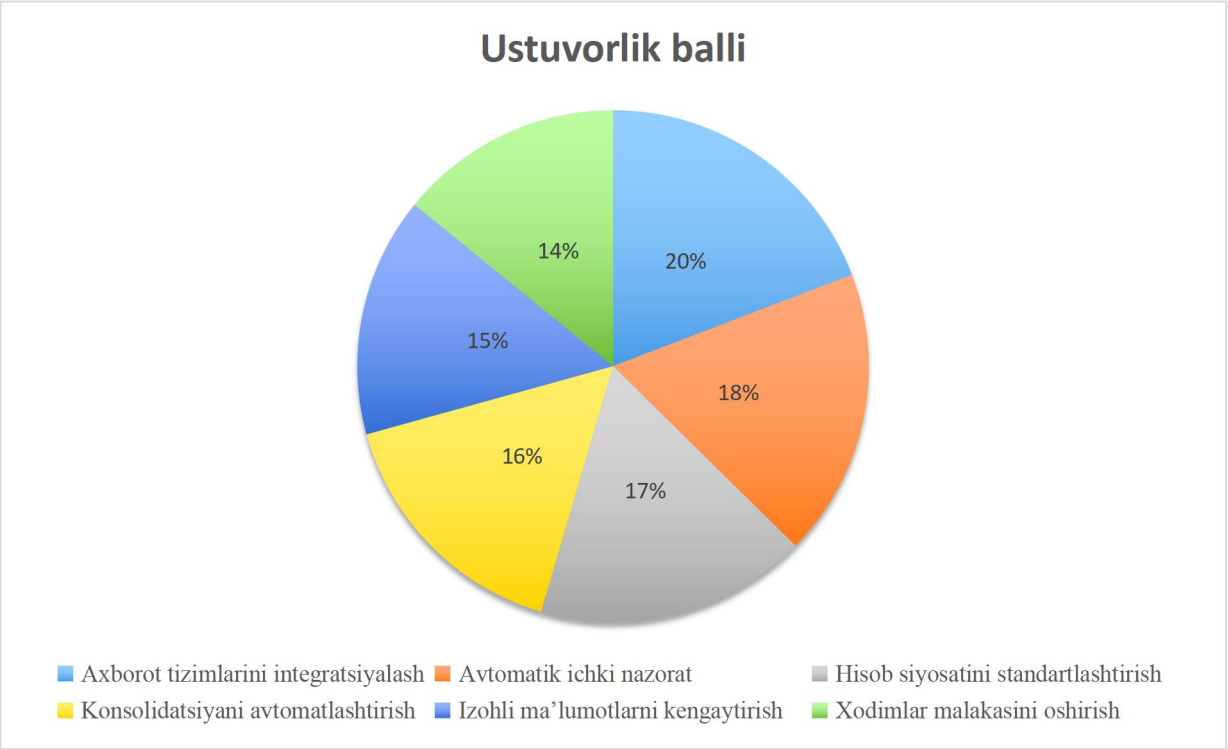
Yo‘nalish	Amaldagi holat	Asosiy muammo	Taklif etilayotgan yechim
Hisobot shakllari	Tasdiqlangan shakllar va registrlar asosida tuziladi	Takroriy ma’lumotlar va ortiqcha mehnat sarfi	Shakllarni optimallashtirish va yagona ma’lumot modelini joriy etish
Hisob siyosati	Tashkilotlar tomonidan ishlab chiqiladi	Bir xil operatsiyalar turlicha talqin qilinishi	Namunaviy elektron hisob siyosati va majburiy tanlovlar katalogi
Axborot tizimlari	Bir nechta tizim va elektron jadvallar qo‘llanadi	Integratsiya va avtomatik solishtirish cheklangan	API asosidagi yagona hisobot arxitekturasi
Konsolidatsiya	Yuqori turuvchi organ tomonidan jamlanadi	Qo‘lda tuzatish va tashkilotlararo operatsiyalar	Avtomatik eliminatsiya va yagona analitik kodlar
Ichki nazorat	Ko‘proq keyingi tekshiruv shaklida	Xatolar kech aniqlanadi	Operatsiya paytidagi avtomatik nazorat va risk indikatorlari
Izohli axborot	Asosiy shakllar ustuvor	Moliyaviy holat sabablarini tushuntirish cheklangan	Standart izohlar paketi va muhim risklarni ochib berish
Kadrlar	Davriy o‘quv va seminarlar mavjud	Amaliy kompetensiya va sertifikatlash yetarli emas	Doimiy kasbiy rivojlanish va amaliy sertifikatlash

Manba: amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar, rasmiy ma’lumotlar va davlat sektori moliyaviy hisoboti bo‘yicha 2020–2025-yillardagi ilmiy tadqiqotlar asosida muallif ishlanmasi.

Jadval tahlili shuni ko‘rsatadiki, muammo hisobot shakllarining o‘zida emas, balki ularni shakllantiradigan ma’lumotlar, nazorat va konsolidatsiya jarayonlarining yetarli darajada integratsiyalashmaganidadir. Shu bois islohot shakllarni oddiy almashtirish bilan cheklanmasdan, boshlang‘ich hujjatdan yakuniy hisobotgacha bo‘lgan butun jarayonni qayta loyihalashga qaratilishi kerak.

Hisobot tizimini takomillashtirishning asosiy tamoyili “bir marta kiritish — ko‘p marta foydalanish” bo‘lishi lozim. Operatsiya haqidagi ma’lumot boshlang‘ich hujjatdan kiritilgach, g‘aznachilik, buxgalteriya, statistika, ichki audit va konsolidatsiya ehtiyojlari uchun qayta qo‘lda kiritilmasligi kerak. Bunda ma’lumotlarning yagona klassifikatori, rekvizitlari va verifikatsiya qoidalari belgilanadi.

IPSAS tamoyillariga yaqinlashish bosqichma-bosqich amalga oshirilishi kerak. Dastlab aktivlar reyestri, majburiyatlar, daromad va xarajatlarni tan olish, hisob siyosati va izohli ma’lumotlar bo‘yicha milliy standartlar takomillashtiriladi. Keyingi bosqichda pilot tashkilotlarda hisoblash usulidagi to‘liq hisobotlar va moliyaviy audit sinovdan o‘tkaziladi. 2025-yilda Hisob palatasi tomonidan IPSAS asosida tuzilgan moliyaviy hisobotlar yuzasidan birinchi audit amalga oshirilgani bunday bosqichli yondashuvning amaliy asosini yaratadi.

1-rasm. Budjet tashkilotlarida moliyaviy hisobot tizimini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari

Manba: Muallif tomonidan budjet tashkilotlarida moliyaviy hisobotlarni tuzish va taqdim etishning amaldagi holati, aniqlangan tizimli muammolar hamda ilmiy tadqiqot natijalari asosida tuzilgan.

Diagrammada budjet tashkilotlarida moliyaviy hisobot tizimini takomillashtirish yo‘nalishlari 0–100 ballik ekspert-tahliliy shkala asosida baholangan. Ko‘rsatkichlar rasmiy statistika hisoblanmaydi. Ular tadqiqot davomida aniqlangan muammolarning dolzarbligi, moliyaviy hisobotlarning ishonchliligi va tezkorligiga ta’siri hamda taklif etilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish ustuvorligidan kelib chiqib muallif tomonidan shakllantirilgan.

Takliflar:

Birinchidan**,** budjet tashkilotlari uchun yagona raqamli moliyaviy hisobot platformasini yaratish lozim. Platforma g‘aznachilik operatsiyalari, buxgalteriya registrlari, asosiy vositalar, ish haqi, shartnomalar va bank ma’lumotlarini yagona ma’lumotlar modelida birlashtirishi kerak.

Ikkinchidan**,** “bir marta kiritish — ko‘p marta foydalanish” tamoyilini normativ jihatdan mustahkamlash zarur. Davlat organlari bir xil ma’lumotni turli shakllarda qayta talab qilmasligi, zarur ko‘rsatkichlar integratsiyalashgan tizimdan avtomatik olinishi kerak.

Uchinchidan**,** budjet tashkilotlari uchun namunaviy elektron hisob siyosati konstruktori joriy etilishi maqsadga muvofiq. Unda aktivlarni baholash, amortizatsiya, qarzdorliklarni tasniflash, inventarizatsiya va muhim baholashlar bo‘yicha ruxsat etilgan tanlovlar belgilanadi.

To‘rtinchidan**,** hisobot shakllari va ularning analitik rekvizitlarini inventarizatsiya qilib, takroriy va kam foydalaniladigan ko‘rsatkichlarni qisqartirish lozim. Har bir shakl bo‘yicha foydalanuvchi, maqsad va boshqaruv qaroridagi roli aniq belgilanishi kerak.

Beshinchidan**,** budjet rejalari va amaldagi ijro ma’lumotlarini IPSAS 24 tamoyiliga yaqin qiyosiy formatda ochib berish zarur. Muhim og‘ishlar bo‘yicha sabab, mas’ul bo‘linma va tuzatish chorasi ko‘rsatilishi lozim.

Oltinchidan, konsolidatsiya jarayonida tashkilotlararo operatsiyalarni avtomatik aniqlash va chiqarib tashlash mexanizmini joriy etish kerak. Buning uchun kontragentlar, budjet tashkilotlari va operatsiyalar uchun yagona identifikatorlar qo‘llanilishi lozim.

Yettinchidan**,** moliyaviy hisobotlarda standart izohlar paketini joriy etish zarur. Hisob siyosati, aktivlar harakati, muddati o‘tgan qarzdorlik, shartli majburiyatlar, sud ishlari, keyingi hodisalar va moliyaviy xavflar bo‘yicha izohlar majburiy bo‘lishi kerak.

Sakkizinchidan, ichki nazoratni riskka asoslangan va oldindan ogohlantiruvchi modelga o‘tkazish lozim. Axborot tizimi limitdan oshish, noto‘g‘ri tasnif, dublikat to‘lov, muddati o‘tgan qarzdorlik va hujjat yetishmasligini operatsiya vaqtida aniqlashi kerak.

Xulosa

Budjet tashkilotlarida moliyaviy hisobotlarni tuzish va taqdim qilish tartibi davlat moliyasining shaffofligi, budjet intizomi va boshqaruv qarorlarining sifati bilan bevosita bog‘liq. O‘zbekistonda budjet hisobi bo‘yicha milliy standartlar, hisobot shakllari va g‘aznachilik tizimi shakllangan bo‘lsa-da, raqamli integratsiya, hisob siyosatining bir xilligi, izohli axborot, konsolidatsiya va ichki nazorat yo‘nalishlarida takomillashtirish ehtiyoji saqlanib qolmoqda.

Tadqiqot natijalari moliyaviy hisobot sifatiga faqat normativ hujjatlar emas, balki axborot tizimlari, xodimlar malakasi, ichki nazorat, konsolidatsiya metodologiyasi va boshqaruv talabi birgalikda ta’sir qilishini ko‘rsatdi. Xalqaro tadqiqotlar IPSAS va hisoblash usuliga yaqinlashish shaffoflik hamda hisobdorlikni oshirishini tasdiqlaydi, biroq bunday islohotlar kadrlar va texnologik infratuzilma bilan ta’minlanmasa, kutilgan natija bermasligi mumkin.

Taklif etilgan yagona raqamli platforma, elektron hisob siyosati, avtomatik konsolidatsiya, standart izohlar, riskka asoslangan ichki nazorat, natijadorlik KPIlari va bosqichma-bosqich IPSASga yaqinlashish mexanizmlari hisobotlarning ishonchliligi, taqqoslanuvchanligi va o‘z vaqtida taqdim etilishini oshiradi. Natijada moliyaviy hisobot nazorat uchun shakl emas, balki davlat resurslarini samarali boshqarish va jamoatchilikka hisobdorlikni ta’minlovchi to‘laqonli boshqaruv vositasiga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
2. O‘zbekiston Respublikasining 2016-yil 13-apreldagi O‘RQ–404-son “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Budjet hisobining 3-son standarti “Budjet hisoboti”, ro‘yxat raqami 3124, 2019-yil 18-yanvar (2025-yil 17-mart holatiga).
4. “Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to‘g‘risidagi yo‘riqnoma”, ro‘yxat raqami 2169, 2010-yil 22-dekabr (2025-yil 22-avgust holatiga).
5. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. O‘zbekiston Respublikasi Davlat budjetining 2024-yil I yarim yillik ijrosi to‘g‘risida ma’lumot. 2024.
6. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. “Budjet tashkilotlarida hisob siyosatini ishlab chiqish” mavzusidagi seminar materiallari. 2025.
7. O‘zbekiston Respublikasi Hisob palatasi. IPSAS asosida tuzilgan moliyaviy hisobotlar bo‘yicha birinchi moliyaviy audit haqida axborot. 2025.
8. Cuadrado-Ballesteros, B., & Bisogno, M. (2020). Public sector accounting reforms and the quality of governance. Public Money & Management, 41, 107–117.
9. Ouda, H. (2020). Practice-Relevant Accrual Accounting for the Public Sector. Springer.
10. Omoregie, N., & Eromosele, U. J. (2020). Factors Affecting Financial Reporting Quality in Nigeria Public Sector. International Journal of Social Science and Economic Research.